

LUGANDA P360/2 Notes

OKUWANDIIKA ALIPOOTA (REPORT WRITTIG)

Alipoota kye kiwandiiko ekiwandiikibwa oluvanyuma lw'okunonyereza Ku ntambula y'ekintu. Okugeza okunonyereza Ku mulimu, projekiti, enkola, ppuloggulamu, ensoma y'abayizi n'ebirala. Alipoota eno esobola okukolebwa ng'omulimu gukyagenda mu maaso oba oluvannyuma lw'ebanga eggere oba kunkomerero y'omulimu.

Alipoota gonna EBA erina okukolebwa omuntu avunaanyizibwa Ku mulimu ogwo oba aweeredwa obuyinza okunonyereza sinakindi akakiko akaba n'obuvunanyizibwa.

Alipoota eyawulwamu ebitundu musanvu ebikulu era bye bino;

- omutwe gw'alipoota
  - Ennyanjula y'alipoota
  - Okumenya ebikoleddwa
  - Okumenya ebizibu oba ebisomoza
  - Okuwa ebirowoozo oba amagezi (Okufundikira)
  - Amannya n'omukono
- Ekitiibwa mwowandiikidde n'ennaku z'omwezi.

OMUTWE

Omutwe gw'alipoota gubeeramu bino wamanga;

- Omutwe gw'alipoota gwe nnyini
- Gubeeramu ekitongole / omuntu akola alipoota
- Ensonga okunonyereza kwe yabadde.
- Ebbanga okunonyereza kwe kwatutte.

OKUGEZA

"OKUNONYEREZA KU BIVIIRAKO ABAYIZI OKABASANIRA MU MASOMERO

OKWAKOLEBWA EKITONGOLE KY'EBYENGIRIZA N'EMIZANNYO OKUVA NGA 23/04/2018

OKUTUUUKA NGA 25/04/2020".

ENNYANJULA

Ennyanjula eyogera Ku bintu bino wamamanga

- *Entandikwa y'omulimu gwonna awamu n'obugazi bwagwo
- *Abakozi bonna kukunonyereza.
- *Engabanya y'omulimu
- *Engeri emilamwa gyegwandikibwamu.

OKUMENYA EBIKOLEDDWA

-Kino ekitundu kigenda kikoona kubuli kiba kikoledwa era bye ziba nsonga wano woziweera Nate my but we obwenjawulo.

- *Bwe wabaawo ekigaanye wano wekigenda oluusi n'ensonga ekiremesezza okugyako
- *Ebikoleddwa bwe bibeera nga bulikimu kirina engeri bye kyajja kaddiriramu kinaaky, omutegesi gw'alipoota abiddiri]]anya nga bwe byajja.

EBIZIBU / EBISOMOOZA

Ebizibu byonna ebiba byasangibwa mu okunonyereza wano bikolwaako kinna kimu.

- *Olaga buli kimu kyafuuka kitya ekizibu era kyakosa kitya okunonyereza.
- *Bwe kiba kyali kisoboka okuvunikibwa lava egeri gye kyavunukibwamu.

*Embeera bye kirimu
*Ssente z'okitunze
*Bakuwaddeko mmeka n'ezibulako
*Ezisigaddeyo ogenda kuzifuna ddi
*Laga ababaddewo amannya gabwe n'emikono gyabwe.
*Aguze Nate asaako omukono n'elinnya lye.
EKY'OKULABIRAKO

ENDAGAAANO ETUNDA ETTAKA

NZE SSENABULYA JOHN OW'EKISAASI KULAMBIRO OLWA LEERO NGA 15/06/2020 NGUZIZA NAMAKULA JALIA ETTAKA LYANGE ERISANGIBWA EKISAASI KULAMBIRO KU BULOOKA 20 ETTAKA LINO LIRI ATAANO KU KIKUMI NGA MU MUBUWANVU ERI KIKUMI ATE MU BUKIIKA ERI ATTAANO.

NGIMUGUZIZA OBUKADDE ABIRI (20,000,000) ERA ASASUDDEKO KUMI NA BUTTAANO (15,000,000) NGA OBUTAANO BWA KUSASULWA NGA EKYAPA KI KYUSIDDWA OKUZIBWA MU MANNYA GE.

ABABADDEWO
KIMALA JUDE
OMUKONO/EKINKUMU
NALUMAGA SARAH
OMUKONO / EKINKUMU
NAMAKULA JALIA (AGUZE)
OMUKONO/ EKINKUMU
SSENABULYA JOHN (ATUNZE)
OMUKONO / EKINKUMU
WEETEGEREZE

Endagaano esaana ewandiikibwe MU nnukuta ez'ekyapa okusobola osomeka.

OKUWANDIIKA SITAATIMENTI

Sitaatimenti bibeera bigambo omuntu by'asalawo oba by'asabiddwa okutottola. Ebigambo ebyo bibeera bya nsonga okubeera nga yakimanyaako, yakiraba oba yakiwulira.

ANI AKOLA SITAATIMENTI

*Sitaatiment ekolebwa buli muntu, era buli muntu yandisaanye okuyiga enteekateka yaayo.
*Okugeza buli muntu yenna bw'alaba ekisobu, ekizibu, oba ekintu eky'omutawaana ekiguddewo asabibwa okukola sitaatimenti MU bo buyinza (Powers)
*Abazzi b'emisano nabo bwe batuuka mu maaso g'abo obuyinza nano basabibwa okukola sitaatimenti.
*Abaziddwako emisango nano bakola sitaatimenti kiyambe Oyo awuuliriza ensonga zaabwe okuba be wasinziira okusala omusango.
LWAKI TUKOLA SITAATIMENTI
*Okusobola okulaga ebintu nga bwe byagwawo.
*Okukuuma obujulizi
*Okuyamba okubuuliriza MU musango
*Okuyamba okukwata abamenyi ba mateeka

- *Okutangira okukonjera n'oli akyusakyusa ebigambo.
- *Okuyamba MU kugeraageranya ensonga okusobola okuzuula ekituufu.
- *Okutangira obumenyi bwa mateeka.

ENTEGEKA YA SITATIMENTI

Sitatimenti ewandiikibwa MU muntu asooka. Kino kitegeeza nti omuntu oyo ye nnyini aba yeeyogerako bwe yalaba era etegekebwa bweti.

1.Omutwe.

Guno guba gulaga amannya n'ebirala ebikwata Ku oyo abeera awandiika sitatimenti. Okugeza amannya, emyaka gye, endagiro gy'abeera, omulimu. Bino byonna biwandiikibwa MU nnukuta nnene.

2.Oluvanyuma lwebyo waggul, obuukawo omusitale gumu kulupapula kwo wandiika.

3. Nnyini kukola sitatimenti alaga oba akakasa MU bigambo bye ng'ebyo biragiddwa waggulu bwe biri eby ebimukwatako. Okugeza nti "Ebyo ebiragiddwa waggulu bye binkwatako" okwo kw'ayongereza ng'atandika bg'ebintu bwe byatandika. Ebintu byonna agenda abimenya akawonvu n'akagga nga bwe byatandika.

4. Sitatimenti ebeera ya kipumpulira teberamu ppalagulaafu wadde okulekamu akabanga wakati. Katugambe nti ebeera ya ppalagulaafu emu.

5. Byonna ebifa Ku nsonga gy'awaako sitatimenti bwe biva biweddeyo, awo awaddako abuukawo akabanga ka musittale gw'olupapula OKUWANDIIKA bwe no gumu.

6. Awaddako awandiikawo sentensi emu ng'ekakasa nti ebyo byokka by'amanyi Ku nsonga eyo. Okugeza nti "ebyo bye nsobola okunyonyola Ku bubbi bw'ensimbi obwaliwo ewaffe".

7. Ayiwako OMUKONO gwe/ oba ekinkumu ng'amaliriza okusomamu oba okumusomeramu n'akakasizaddala nti ebiwandiikidwa byonna bituufu era bweyagala bibeere bwe bityo.

8.Ateekawo amannya ge MU kyapa.

9. Omuntu abaddewo (owoobuyinza) atekako omukono gwe okukakasa nti oyo amulabye ng'awandiika ebintu ebyo oba yabwandise nga biva mukamwa koyo akoze sitatimenti.

10. Ateekako olunaku n'essaawa sitatimenti eyo lwekoledwa.

11. Omuntu akola sitatimenti asaana yewale okulimba.

12. Asaana okulaba nti teyeerabira by'atadde MU sitatimenti kubanga kiyinza okumwetagisa okubijuliza so bwe bitakwatagana abeera MU buzibu.

13. Sitatimenti ezimu zibamu obujulizi.

OKUWA OBUJULIZI

Onujulizi bwe bukakafu obuleetebwa omuntu ng'alumiriza omulala nti omusango ogumuvunaanibwa nti teyaguza. Emirundi egisinga obujulizi buweerwa MU kkooti oba mu mbuga my maaso g'omulamuzi bateekwa okubeerawo.

Obujulizi buba bwogere tetuba mu buwandiike era bino nabyo bikulu:

Erinnya lyoyo awa obujulizi.

Gy'abeera

Emyaka gye

Omulimu ggwe

Obujulizi ye bwe yeerabirako n'agage.

Singa mubeera mu kkooti olulimi olukozesebwa lulina okuba nga lutuukirako bulungi okugeza Ssebo/ nnyabo oweekitibwa omulamuzi.

Wetegereze.

Obujulizi buwebwa oluvanyuma lw'okulayira mu diini yo era ng'okutte ne ku Kitano ky'ediini yo.

Okwegezamu

Gwe wabaddewo nga Muzeeyi yokaana Abba embuzi ya Ssebatta kale was esonga zo mu maaso g'omulamuzi kwosinziira okumulumiriza.

OKWOGERA (SPEECH)

Okwogera kwe kuwa obubaka obuba bwetagisa okuwa mu kiseera n'ekifo ekyo ng'okozesa mu mwa.

Omwogezi yenna anoonyereza Ku bino nga tanaba kwogera ateera nalyeddamu mu kwogera kwe.

*Okwogera kye ki

*Okwogera kwa bika bimmeka

*Biki ebyogerwako era lwaki byogerwako

*Ayogera yeyisa atya

*Bintu ki byalina okugobererwa ng'ayogera

Singa omuwandiisi/ omwogezi asabibwa okuwandiika/ Okwogera kwe kika kyonna yandisaanye goberera bino:

*Ateeka omutwe Ku kwogera kwe.

*Ayanjula/amenya abantu abaliwo my biti byabwe.

*Yeyanjula amannya he wamu n'ekitiibwa kye.

*Ayanjula ensonga emuleese mubumpimpi.

*Oluvanyuma aleeta ensonga Ku miramwa egyenjawulo nga bwaginyonyola.

*Awumba wumba okwogera kwe nga awa amagezi, akolowoozo, ekyokuyiga, oba eky'okulowozaako ssaako n'okusibula ababaddewo.

WEETEGEREZE

Omwogezi afaayo nnyo okuleeta ensonga eziwerako mu kiwandiiko kye kubanga wano obubonero.

Afaayo nnyo okukozesa olulimi olunyumu omuli ebisoko, engero wamu n'enjogera naye nga bituukirawo ate nga byajenjeero.

Aleeta ensonga nga bwazinnyonyola tazirekaawo nagalaale.

Bulk nsonga EBA mu kiba kyayo.

Ebimu Ku biti by'okwogera

*Okubagiza abafiriddwa.

*Okubuulira enjiri

*Okwogera kumbaga n'okwanjula, emisomo.

*Okubuulira abazadde okugema abaana.

*Okwebaza obululu

*Okwogera Ku ssimu

*Okusaba obululu

*Okwogerera Ku ladiyo n'ebirala.

OKWEGEZAMU

Owereddwa omukisa okwogerako eri abaana b'esomero battotolere ebiraga.....

Faayo nnyo kubuli kwogera okukuwereddwa okwetegereza bino;

*Omulamwa ogwogerwako

*Ensengeka y'ebirowozo.

*Olulimi olweyambisibwa

- *Omusono ogukozeseddwa
- *Embeera abawuliriza bye bayinza okubeeramu
- *Emaliriza ya bulk kyogerwako.
- * Obubonero obukozesebwa.

OKUWANDIIKA EKIRAAMO

Okuwandiika ekiraamo kintu kikulu nnyo eri bulk muntu wadde ng'abasinga tebakifaako nnyo. Bulk muntu awezezza emyaka ekkumi n'omunaana kyandibadde kya bugunjufu okulaama. Bangi balaama bali kundiri nga balaba tewakyaliyo ssuubi lya kudde ngulu ekibaberera ekizibu okulambika ebintu nga bwe bya ndibadde. Bangi era bawuliddwa nga bayombagana n'abantu baabwe singa babagamba okulaama. Kino kibeerawo kubanga bangi balowooza nti ekiraamo kikungula. Ekintu ky'obutalaama kibi nnyo kyetaaga nakuwaaba mbuga kubanga kireka emirerembe mu bel]anda. Kyandibadde kirungi omuntu n'alaama oluvanyuma lw'ebbinga eggere okusinzira Ku bintu byalaba nga bikyuse okusinzira Ku kyasooka.

BINO BY'EBINTU EBIREETERA OMUNTU OKUKYUSA MU KIRAAMO

-Abaana.
 -Eby'obuggaga.
 -Emigabo.
 -Ebiyiyo
 -Akawunta za banks
 -Amawemukirano
 -Omusika okufa
 -Okutunda n'kugalana.
 -Okufa kw'abufuna mu kiraaamo n'ebirala.
 Bulk muntu lw'awandiika ekiraamo ekiyika alina okulaga nti ekyo kye kituufu era kimenyewo ebirala byonna ebyasooka bino byonna abirambika.
 Aba alaamyee alaga beyateresa ebiraamo ebisaziddwamu so naabo beyatereseza ebiriko. Ekiraamo kiwandiikibwa mu muntu asooka nga kino kiraga nti Alabama yennyini y'awandiise ne bwaba nga si y'emu be bwaba tamanyi kuwandiika omuntu gwasabye okumuwandiikira era awandiika mu muntu asooka.

EBIKULU EBITABULA MU KIRAAMO

Ekifo alaama w'asinzidde oba ekyalo kw'abeera.
 Ennaku z'omwezi n'omwaka w'awandiikidde.
 Amannya he mu bujjuvu.
 Okulaga nti alaamyee ategeera tewabadde kukakibwa.
 Obuzaale bwe: ennaku z'omwezi, omwaka, abazadde be n'ekika kye
 Abaana be amannya gabuli mwana n'omwaka, mweyazalibwa ne bwaba yaffa.
 Abaana banyabwe bwebaba banjawulo balambika mu lunyiriri lwa banyabwe saako n'ekikula kyabwe.
 Ebintu ebikulu by'olina ng'olaga obungi bwabyo okugeza ebibanja, enyumba n'ebirala.
 Ebintu ebitali bikulu nga emigabo, akkawuntaza bbanka.....
 Abantu bo banja n'abakubanja n'omuwendo gwa ssente
 Okugaba ebintu nga bulk kimu okirambika olina gwotawadde era lambika ensonga.
 Okwogera ku by'okuziika kwo.
 Osobola okubuulira abaana wamu n'abolamidde.

Ayogera abakuza era nga bano be ba beers n'obuvunaanyizibwa okussa ekiraamo mu nkola.
Ofundikira olaga ababaddewo ng'olaama.
Ababaddewo bassako emikono.
Alaga bawaddeko kkopi
Asaako omukono n'amannya ge mu kyapa.

OKUWANDIIKA EGGULIRE

Bwetuba nga tuwandiika amawulire galimu emirundi ebiri ago agasomwa ku laadiyo oba ku mpewo awamu nagafulumizibwa mu mpapula z'amawulire era wano tugenda kutunuulira nnyo ago ag'empapula ng'okoze ng'omusasi.

EBIKULU EBIGOBERERWA MUKUWANDIIKA

- *Omutwe ogusikiriza
  - *Lava omusasi w'egulire okugeza bya...
  - *Lambulula ekyabaddewo
  - *Ekifo MWe kyabadde
  - *Obudde / Essaawa
  - *Kyavudde kuki okubawo ki ki ekyakireetede okubaawo.
  - *Kyabaddewo mu ngeri ki
  - *Ababaddewo ne kye bagambye
  - *Ebya diridde
  - *Lava ebimu ku bakulembeze oba abakuuma ddembe kyebagambye.
  - *Oyinza okulaga ebizze bigwawo mu kitundu ekyo naye nga kikwata ku ggulire.
- Weeyambise olulimi lw'amawulire okugeza
- *Ebyo nga bikyali awo..
  - *Okusinziira ku nsonda ezesigika
  - *Eyeerabiddeko nagage
  - *Wowulirira bino
  - *Kigambibwa nti
  - *Ebyo ng'obitadde ku bbali,

OKWEGEZAAMU

Wefuule omusasi w'amawulire owandiike eggulire erinaafulumira mu lupapula lwa bukedde nga likwata ku bbubi bwa bbanka obwabaddewo ku ssawa bbiri ezoku makya mu kibuga wakati.

OKUWANDIIKA OMUKKO

Omukko ky'ekiwandiiko ekifulumira mu mawulire nga kirinako ensonga enkulu ze kirambika.

EBIKULU EBIGOBERERWA

- Omutwe guno guwandiikibwa mu nnukuta nnene ate negusazibwako.
- Omutwe guwandiikibwako mu ngeri eraga nti omuwandiisi yeemulugunya, awabula awa amagezi, oba asomesa.
- Emitwe giyinza ofaananako bwe giti
- Amasomero gongedde mu by'okwerinda.
- Abayizi basaanye bakendeeze ku kutaayaaya mu luwumula.
- Banna kyeyombekedde basaana funira basajja.

Okuwa amannya g'omuwandiisi.

Okuwa enyanjula eno ezingiramu ekikuwaliriza okuwandiika omuko ogwo, okwebaza oba okusiima ebyo byakoze awamu n'okumusaba ebbaluwa efulumire mu mawulire/ lupapula lwa.

Ekinyusi mukitundu kino olambulula ensonga ezikwatagana obulungi n'omutwe nga buli nsonga eri mu kiba (paragraph) kyanjanwulo era ng'enyannjuddwa bulungi.

Ofundikira ng'owa amagezi ng'osaba oba nga webaza.

Osembyeyo ebikukwatako (ebikwata kumuwandisi) ggy'abeera, omulimu gwa akola ne nnamba y'essimu bwaba agirina ku mukono gwa kkono.

WEETEGEREZE

*Tosaako mukono gwa (sign)

*Ssaako amannya go ne bwe biba bya bulabe wabula oli waddembe okusaba amannya go obutatekekebwa ko

*Mu kinyusi wandiika ensonga eziwerera ddala.

ENJAWULO WAKATI W'OMUKO N'EGGULIRE